

László Márton

Parasztság és hatalom.

A mezőgazdaság kollektivizálási folyamata Romániában (1949–1962)

Recenzió Dobricu, Dorin–Iordachi, Constantin (szerk.) 2005: Țărănimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949–1962)[Parasztság és hatalom. A mezőgazdaság kollektivizálási folyamata Romániában (1949–1962)] című könyvéről. Iași, Polirom.

A romániai kollektivizálásról figyelemre méltó tanulmánykötet jelent meg ez év elején. Jelentősége abban (is) áll, hogy több, a romániai magyarságot is érintő tanulmány található benne. A több mint ötszáz oldalas kiadvány a Gail Kligman és Katherine Verdery vezette romániai kollektivizálást vizsgáló kutatási projekt eddigi eredményeit foglalja össze. A projekt 1998-ban indult amerikai, angliai és romániai szociológusok, antropológusok, történészek, irodalomkritikusok részvételével. A munkacsoport tagjai vallási, etnikai, mezőgazdasági stb. szempontból készítettek esettanulmányokat különböző falvak kollektivizálásáról és annak hatásairól. A kötetben szereplő összefoglaló tanulmányok elkészítésére szakmailag elismert román történészeket kértek fel.

A kiadvány bevezető részre és három fejezetre oszlik. A bevezető rész a rövidítésjegyzéket, térképgyűjteményt, előszót és bevezetőt öleli fel. A rövidítésjegyzék a levéltárak, egyes levéltári állományok, kiadványok és a könyvben használt egyéb rövidítéseket oldja föl. A térképgyűjtemény a tárgyalt időszakban Romániában végbement közigazgatási változásokat ábrázolja (az 1950., 1952. és 1960. évi közigazgatási átszervezéseket), és bemutatja az esettanulmányként tárgyalt falvak területi elhelyezkedését. Az előszó a kutatás történetét vázolja. A kötet szerkesztői, Dorin Dobricu és Constantin Iordachi a romániai kollektivizálás kutatás elméleti kereteit és paradigmáit ismertetik, majd a téma historiográfiáját tekintik át – 1989-ig jórészt nyugaton folytak a romániai kollektivizálással kapcsolatos érdemi kutatások, de a rendszerváltás után a kutatás Romániába helyeződött át.

A bevezető részt követő tanulmányokat három fejezetbe csoportosították: az első fejezet tanulmányai a kollektivizálás országos kérdéseit taglalják; a második fejezetben lévő tanulmányok a kollektivizálást a centrum-periféria kapcsolatrendszerben vizsgálják: egy helység kollektivizálását elemzik egy nagyobb közigazgatási egység kollektivizálási folyamatába helyezve¹; a harmadik fejezet azokat a tanulmányokat foglalja össze, amelyek a kollektivizálást a helyi társadalmat átalakító folyamatként elemzik.

Az első fejezet nyitó tanulmánya Dumitru Șandrué. Ő a kollektivizálás folyamatát a romániai mezőgazdaság átalakulásának folyamatába helyezve elemzi az 1921. évi földreformtól a kollektivizálás végéig (1962). Az 1921. évi földreform sok, nem jövedelmező kisbirtokot teremtett. A

1. Ennek a szempontnak igazából csak három tanulmány felel meg.

helyezten az 1945-ös földreform sem változtatott, a kollektivizálás teremtette meg – erőszakkal – az összefüggő nagy birtoktesteket.

Robert Levy a romániai kollektivizálás első időszakának (1949–1953) történetét elemzi. Ezen az időszakon belül öt szakaszt különít el, amelyeket a politikai irányváltások határoztak meg – ezek a pártvezetés csúcán belüli hatalmi harc leképződései voltak. Ezek függvényében változtak az éppen alkalmazott (erőszakos- vagy „csupán” adminisztratív meggyőző-) módszerek és a „sugallt” társulási formák (kollektív gazdaság, TOZ-típusú gazdaság, mezőgazdasági társulás stb.).

Marius Oprea a kollektivizálás 1953 és 1962 közötti időszakát mutatja be a központi döntéshozó szervek tevékenységén keresztül. A szerző három alkorszakot különít el. Az 1953–1955-ös években stagnált a kollektivizálás folyamata (1.). Az irányváltást a Román Munkáspárt 1955. decemberi kongresszusa jelentette, ahol döntöttek a kollektivizálás felgyorsításáról. A kollektivizálás hatékonyabb módszereit Galac tartományban kísérletezték ki 1955–56-ban (2.). 1957-től megkezdődött a kollektivizálás utolsó szakasza. 1957-ben főleg az adminisztratív és pénzügyi nyomás nőtt, az új kollektív gazdaságok szervezése a következő évtől vált nagymértékűvé. Hivatalosan a kollektivizálás 1962 áprilisában fejeződött be (3.). A szerző következtetése, hogy a kollektivizálást politikai célként fogták fel, a gazdasági szempontok (ésszerűség, hatékonyság) kevésbé vagy egyáltalán nem számítottak.

Octavian Roske a kötelező beszolgáltatás rendszerét elemzi. Ez a háborús viszonyok miatt a városi lakosság ellátására, valamint a Szovjetunióval szemben fennálló élelmiszer-ipari szállítások teljesítéséért jött létre. A beszolgáltatási rendszer túlzott progresszivitása a vidéki tehető gazdálkodó réteg megtörésének legfontosabb eszköze lett, de az összes egyéni gazdálkodót sújtotta és a kollektív gazdaságokba való belépés irányába kényszerítette őket. A szerző a beszolgáltatások mechanizmusának és évenkénti változásának bemutatására a jogszabályokat, a gazdasági teljesíthetlenségének és önkényes (mint hatalmi eszköznek) alkalmazásának bizonyítására a parlamenthez írt kérvényeket, panaszleveleket használta fel.

Linda Miller a termőföldek korabeli tulajdonjogát, a kollektív gazdaság tulajdonjogába került föld jogi helyzetét, valamint a tulajdonosi jogviszony megváltoztatásának mechanizmusát elemzi. Összehasonlítja a szovjet és a román kollektivizálással kapcsolatos törvénykezést, tárgyalja a „szocialista tulajdon” fogalmát.

Eugen Negrici a propagandairódalom szerepét vizsgálja a kollektivizáláshoz megkívánt hangulat megteremtésében. A kortárs írók-költők lényegében két „téma” közül választhattak, ha az irodalmi élet részesei akartak maradni: vagy a munkára, osztályharcra buzdíthattak, vagy a kommunizmus vívmányait dicsőíthették. Egyik legfontosabb feladatuk az „osztályharc” megteremtése és élezése volt a vidéki társadalom szegény és tehetősebb tagjai között, az irodalom eszközeivel. Ezt az irányvonalat 1952 után a parasztok „meggyőzésére” irányuló propaganda váltotta fel. A szerző elemzi a legfontosabb kortárs írók, költők viszonyulását a hatalom által diktált új irányvonalhoz.

A következő fejezet tanulmányai a kisebb területi egységek kollektivizálást dolgozták fel. Constantin Iordachi a dobrozdusi kollektivizálást (az 50-es években Galac tartomány) vizsgálja. Az itteni kollektivizálás fontosságát az adta, hogy itt kísérletezték ki a módszereket, alkalmazott technikákat az országos szintű kollektivizálás harmadik, végső hullámához. Ismerteti a terület történetét a középkor végétől, kitér az etnikai viszonyok és a földbirtok-szerkezet átalakulására, a román államépítés és etnikai homogenizáció történetére. Ezután átfogóan elemzi

a tartomány kollektivizálását. Az esettanulmány tárgya Jurilovka falu, különös hangsúllyal a tulajdon- és társadalmi viszonyok átalakítására. Forrásanyaga a – más tanulmányokban nem használt – Szabad Európa Rádió Budapesten őrzött archívuma.

A bánáti Tomnatic helység kollektivizálását Smaranda Vultur vizsgálta. Taglalja az új (gazdasági- és párt-) elit származását, pozícióba kerülésük körülményeit, működésüket. A tanulmány bővelkedik idézetekben, különösen a közlők frappáns megfogalmazásaiban.

Gail Kligman a máramarosi Ieud helység kollektivizálását elemzi. Ismerteti a helységben a háborút követő éhínség, szegénység időszakát, a beszolgáltatás nehézségeit. A szerző az interjúalanyok idézeteivel szemlélteti a beszolgáltatás elszegényítő hatását. Taglalja a munkamorál megváltozását a kollektivizálás nyomán.

Virgiliu Târău Kolozs tartomány két rajonját (Enyed, Torda), azokon belül két község (Torockó, Muzsnaháza) kollektivizálást elemzi. Rajoni szinten azt vizsgálja, hogy a kollektivizálási stratégia központi szintű megváltoztatását a vezetés hogyan képezte le rajoni szinten, illetve hogy mindez hogyan befolyásolta a helyi szintű kollektivizálást (például az Enyed rajoni pártvezetés nyomást gyakorolt a muzsnaházi néptanácsra, hogy jómódú, hozzáértő gazdákat válasszon kollektív vezetőségnek.). A szerző következtetése szerint a kommunista hatalom kihasználta a helyi közösségen belüli ellentéteket a kollektivizálás megvalósításában. A kollektivizálásra irányuló helyi kezdeményezések pedig az egyes helybeli kommunista párttagok politikai legitimitációját szolgálták a felsőbb szervek felé.

Oláh Sándor munkájában röviden vázolja a Magyar Autonóm Tartomány megalakulását, az azt követő reakciókat (a lakosság, az értelmiség körében) és a magyar–román viszonyban történt változásokat. Ezt követi Udvarhely rajon rövid leírása, a földrajzi-gazdasági jellemzők vázolása. Ismerteti a kollektivizálás irányváltásait, módszereit rajoni szinten. Kitér a kuláknévjegyzékek összeállítására és a kulákokkal való szolidaritás eseteinek bemutatására.

Răzvan Stan és Michael Stewart Polyán (Poiana Sibiului) hegyvidéki település juhászok lakosságának ellenállási technikáira összpontosítanak. Mivel ezen településeknél a beszolgáltatást a juhok száma alapján vetették ki, érdekes technikák alakultak ki ennek kijátszására. A kulákokká minősített helybeliek nagy része pedig a bizottság tagjainak lefizetésével került le a kuláknévjegyzékekről.

Dorin Dobrinu a moldvai Darabani helység kollektivizálását elemzi. Munkájában foglalkozik a helyi vezetők társadalmi és politikai összetételével, a kollektivizálás során alkalmazott propagandamódszerekkel (például a jövedelemosztáskor gabonával megrakott, feldíszített teherautók érkeztek a kollektív tagokhoz, hogy a falubeliek lássák, mekkora jövedelemhez jutnak a kollektív tagjai. A dolog szépséghibája az volt, hogy éjszaka a teherautóval visszashállították a gabona nagy részét). A szerző tipologizálja a nyomásgyakorlás technikáit, leírja és elemzi a forrásként használt iratokat.

Az utolsó fejezet csak esettanulmányokból áll. Katherine Verdery Bencenc (Aurel Vlaicu) helység kuláknévjegyzékének összeállítását és az ezt összeállító helyi hatóságok stratégiáit elemzi. Összeveti a kulákok kérvényeit és a kulákokról készült jellemzéseket. Elemzi, hogy milyen érrendszerrel használták a kulákok kérvényeikben. Következtetése, hogy a kulákká minősítetteknek át kellett venniük a párt (osztály) szemléletét, logikáját és nyelvezetét. Majd ismerteti néhány modellt, amellyel a helybeli aktivisták, a hatalom helyi képviselői viszonyultak a kuláknévjegyzékek összeállításához, illetve olyan alkukat vagy kapcsolatokat, amelyek révén egyeseknek sikerült felmentetni magukat a kulákság alól.

Călin Goinea nagyszülei falujában, az Arad megyei Újszentannán veszi górcső alá a kollektivizálást. A falu vegyes etnikai lakosságú volt, amelynek kollektív gazdaságát – a szóbeli visszaemlékezések szerint – a német nemzetiségűek részvétele tette virágzóvá. A szerző évenkénti bontásban, táblázatokkal mutatja be a „kollektív” földterületének és tagságának alakulását. Ugyanígy ábrázolta a terméseredmények évenkénti alakulását, és összehasonlítással kiszűrte a nagyobb „csúsztatásokat”. A nagy terméseredményeknek köszönhetően a kollektív tisztálkodóhelyiséget, klubot, saját üdülőt épített, valamint óvodát a dolgozók gyerekeinek. A kollektív sikeressége miatt viszonylagos önállósággal rendelkezett, például abban, hogy a hivatalos ideológiától eltérően szervezhette meg saját munkarendjét (például a kapásnövénytáblákat a tagok egyénileg művelték a termés egy meghatározott részéért.)

Puiu Lăţea esszéjellegű írásában a kollektívbe való belépés során az Olt megyei dobrolove-ni-i lakosok hatalommal megkötött alkuit, az aktivisták és a gazdák közötti kommunikációs helyzeteket elemzi. Érdekes forrásanyagai a belépési úrlapokra a helybeliek által írt kitételek, amelyeket a belépésük feltételeként szabtak meg. A szerző elemzi ennek az alkujellegű cselekménynek az indítékait, funkcióját.

Bodó Juliánna a korondi kollektivizálás során a személyes meggyőzés kapcsán kialakult kommunikációs helyzetekről, a kettős viselkedés- és beszédmód, illetve a kettős értékrend kialakulásáról és működéséről szól. Elemzi, hogy a falu marginalizált elemeinek hatalmi helyzetbe kerülése hogyan borította fel a közösség addigi értékrendjét és viselkedési normáit.

Liviu Chelcea írásos források és igen nagyszámú interjú alapján a Ialomiţa megyei Reviga községbeli kollektivizálást elemzi. Taglalja a helybeliek ellenállási kísérleteit, a hatalom embe-reinek brutalitását, a kulákok gazdasági terhek általi kifosztását, az emberek ragaszkodását a tulajdonukhoz és a róla való lemondás fájalmát. Végül sorra veszi, hogy a kollektív gazdaság miben változtatta meg a község lakóinak életét (életmód, munkaszervezet), és hogyan értékeli mindezt utólag a helybeliek.

Cătălin Augustin Stoica tanulmánya a Vrancea megyei Vadu Roşca és Năneşti helységi kollektivizálást elemzi. Ismerteti a megvesztegetés technikáit, a központi hatalomhoz hű helyi pártklientúra kiépítését és működését, az új hatalom szerkezetét és jellemzőit.

A kötet végén a Dorin Dobrinu és Constantin Iordachi által összeállított romániai kollektivizálás bibliográfiája található (ebben érdekes módon szerepel Závada Pál *Kulákprés* című, a magyarországi Tótkomlós helység társadalmi átalakulását taglaló kötet is). A bibliográfiát a szerzők ismertetése, majd név- és helységnevmutató követi.

A kötet mérföldkő, modell és etalon egyben. A kötet első fejezetének tanulmányai a kollektivizálás országos történetét írják le, azt az országos keretet, amelyhez a kisebb területi régiókat kutatók csatolhatják saját eredményeiket. Másrészt esettanulmányaival többféle modellt ad, amelyek segítségével az egyes rajonok, illetve helységek kollektivizálását lehet kutatni. Mindezt olyan színvonalon, amely a további kutatások számára viszonyítási mérce, etalon lesz. A kötet jelzi továbbá a jelenlegi romániai (és romániai magyar) kollektivizálás-kutatás magas színvonalát, és érzékelteti egy új, korszerű ismeretekkel felvértezett, társadalomtudomány-kutató nemzedék térnyerését.